

тайга проноситься під літаком **тисячами** кучерявих сопок (О. Довженко).

Опосередковані кількісні означення (міри і ступеня) виражають кількісну визначеність предикативної або атрибутивної ознаки, тому можуть бути і придієслівними, і приад'єктивними та приадвербіальними компонентами.

Придієслівні квантитативні означення звичайно характеризують дію з погляду її інтенсивності чи міри вияву: *Після сього випадку будили Лазаря часто* (М. Коцюбинський). *"Незалежні" і "вільні", ми ледве дишем* (П. Вольвач). *...А вгорі між хмарами голубі балки яскравіють так, ніби **вщерть** залляті морем барвінкового цвіту* (Є. Гребінка). *Теплий туман слався по полю і налив балку **по самі віңця*** (М. Коцюбинський). *Мила вітчина моя – Сульмон, на джерела багатий; **Дев'ят-десят туди миль треба від Рима пройти*** (М. Зеров). Приад'єктивні та приадвербіальні квантитативні означення виражають міру чи ступінь вияву якісної або станової ознаки: *Стрів я діда **вельми** старого* (Т. Шевченко). *Він [Віктор] почував себе **занадто** гарно* (В. Підмогильний). *Оседець! – згадав своє прізвище в класі, – і **до сліз** боляче стало за батька, бо то через нього так докучали* (М. Коцюбинський).

Квантитативне значення ознаки семантично "спрогнозоване": позицію кількісних означень заповнюють

слова з відповідною цій функції семантикою: кількісно-означальні прислівники, числівники й прийменники у складі цілісних словосполучень (наприклад, прийменники до, по разом із залежними іменниками вказують на межу інтенсивності ознаки).

В основу визначення загальної семантики кожного із розрядів членів речення кладуть еталонні прислівники-займенники (питальні і стверджувальні). Для опосередкованих означень такими еталонами виступають кореляти: як? – так для якісних означень; яким способом? – так для означень способу дії, скільки? наскільки? якою мірою? як багато? – стільки, настільки для кількісних означень.

1. Богородицький В.А. Общий курс русской грамматики. – М.-Л., 1935.
2. Вихованець І.Р. Обставини // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000.
3. Кротевич Е.В. Члены предложения в современном русском языке. – Львов, 1954.
4. Кучеренко І.К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. – К., 1959.
5. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. – Ч. II. – К., 1964.
6. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. – Вид. друг., уточн. й доп. – Вінниця, 2003.
7. Мигирин В.Н. Принципы изучения членов предложения // Филологические науки. – 1961. – № 3. – С. 37-51.
8. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1920.
9. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – Т. 3. – М., 1968. – С. 127-128.
10. Сусов И.П. Семантическая структура предложения. – Тула, 1973.
11. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. – Л., 1941.

Надійшла до редколегії 06.09.07

М. Вакулєнко, канд. фіз.-мат. наук

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ТОНКОЩІ ВЖИВАННЯ ДЕЯКИХ УКРАЇНСЬКИХ ЛЕКСЕМ

Розглядається проблема вживання деяких відмінкових закінчень і паронімів на основі поєднання статистичного та аналітичного методів науки термінології. Даються рекомендації щодо правильного вживання таких реалій.

The article deals with the usage of some Ukrainian inflexions and paronyms combining both statistical and analytical methods of terminology. Recommendations on correct use of such forms are given.

Робота над фаховими словниками вимагає ретельного опрацювання писемної та усної мови як спеціалістів відповідної галузі, так і "простих людей". І це дає нам змогу більш-менш виразно окреслити і розібрати кілька "тонких" мовних проблем, значення яких виходить далеко за межі термінології як галузевої терміносистеми та термінології як науки. Зокрема, проблема вживання близьких мовних одиниць – відмінкових форм, віддієслівних іменників, синонімів і паронімів тощо є настільки ж цікавою, наскільки непростою та неоднозначною. Її актуальність зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. З одного боку, мова постійно розвивається і вдосконалюється, тому правопис і словники просто неспроможні повною мірою відобразити всі нюанси її сьогоденного функціонування. Далеко не всі правила викладені в "Українському правописі" [8] послідовно та зрозуміло, а в основних словниках [5–7] знайти можна далеко не всі фахові терміни (це, зокрема, *ейконал, світловід, ізофот, баріоній, глюоній* та ін.). А з іншого боку, ці нюанси бувають настільки тонкими, що вимагають від користувача мови як спеціальної освіти, так і мовного чуття.

У своїй роботі спеціалісти мовознавчих галузей користуються різноманітними науковими методами, які фактично зводяться до елементів статистичного та – іноді – аналітичного методів дослідження. Статистичний метод, який відповідає на питання "що звично?", полягає у визначенні наявності тієї чи іншої мовної реалії – безвідносно до її правильності. За цим методом традиційно досліджують як усне мовлення, так і письмові джерела, фіксуючи практику вживання. Але істотним недоліком цього методу є те, що він не дає можливості критичного підходу до матеріалу та переведення кількості в якість. Зауважимо, що не слід плутати статистичний метод зі ста-

тистичним аналізом, який є елементом аналітичного методу. Аналітичний же метод, який відповідає на питання "що правильно?", дає змогу з'ясувати наукову обгрунтованість і доцільність того чи іншого терміна (лексеми) чи мовного правила, і включає в себе статистичний, порівняльний, семантичний, акустико-фонетичний, історично-етимологічний аналіз тощо. Прикладом застосування аналітичного методу є пошук слова, подібного до сумнівного. Отже, цей метод є невід'ємною частиною наукового підходу, процесу розвитку, вдосконалення, очищення та унормування мови – але, взятий окремо, може завести дослідника надто далеко від традиційних норм і правил. Тільки поєднане застосування обох методів дозволяє уникнути невиправданих перегинів як у бік заявленої неправильності, так і ультраревольюційної незвичності ([1; 3, с. 5]). Результатом такого підходу є наукове узагальнення, обгрунтований синтез мовного правила чи лексеми (терміна).

Новизна цієї роботи полягає насамперед у послідовному застосуванні введеного в [3, с. 5] термінологічного наукового підходу, що поєднує в собі статистичний та аналітичний методи дослідження мовних явищ. Новими також є класифікація та узагальнення правил написання ряду лексем, які викладені в правописі [8] неповно або суперечливо, а також рекомендації щодо вживання фахових термінів і лексем, які не зафіксовані в словниках [5–7] або семантичне навантаження яких потребує особливих роз'яснень.

Метою цієї роботи є дослідження тих характерних реалій фахового, наукового та повсякденного мовлення, які стосуються проблеми вживання близьких мовних одиниць – відмінкових форм, віддієслівних іменників, синонімів і паронімів тощо, – та вироблення відповідних науково обгрунтованих рекомендацій.

1. Родовий відмінок іменників чоловічого роду другої відміни

Багато непорозумінь виникає від недостатнього усвідомлення семантичного навантаження закінчень "~у" ("~ю") та "~а" ("~я"). Виховані на російському мовленні люди здебільшого не заморочують собі голову і діють напролюд просто – відштовхуються від російського правила, де завжди вживається закінчення "~а" ("~я"). Ось так і з'являються вирази до *Донецьку, поблизу карного майданчику, футболісти Реалу, копія паспорту, у вагоні потягу тощо*.

Якщо іменник позначає абстрактне, неконкретне, узагальнене, збірне поняття (в тому числі явище, процес, сукупність яких-небудь елементів, речовину та почуття), то в родовому відмінку пишеться закінчення "~у" ("~ю"). Зокрема, до таких іменників належать терміни *баріоній* (це квазіядерний зв'язаний стан пари баріон-антибаріон із малим дефектом чи надлишком маси), *мезоній* (воднеподібний атом, ядром якого є позитивно заряджений мезон, а на оболонці перебуває електрон), *кварконій* (мезон, що складається з важкого кварка та його антикварка), *позитроній* (зв'язана воднеподібна система, яка складається з електрона та позитрона), *глюоній*. Ейконал – це фактично оптичний шлях світлового променя, тому в родовому відмінку з'являється закінчення "~у". Водопровід чи газопровід складаються з багатьох ланок, тому в родовому відмінку тут також "~у".

Отже, в родовому відмінку закінчення "~у" ("~ю") набувають такі слова, як: *епіцентр* (це місце над осередком землетрусу), *гіпоцентр*, *базис*, *інтервал*, *ейконал*, *потенціал*, *момент*, *віріал*, *циклон* (подібно до ураган), *сфероліт* (це сукупність кристаликів), *профіль* (як контур, *вгляд*, *фах* чи *біографія*), елемент (*хімічний*), *геном* (це сукупність генів), *ізофот* (подібно до контур, *горизонт*), *ізолюкс*, *канал* (у розумінні шлях, *про*)*хід*, *протока* або *частота*), *тунель*; а також *потяг* (статевий або до спиртного).

Для об'єкта ж, який має чітко окреслені межі і є окремою чи автономною одиницею, вживається закінчення "~а" ("~я"). Це, зокрема, живі істоти, назви; математичні величини та геометричні фігури, числа, міри, назви грошових знаків, місяців та днів тижня; конкретні предмети, а також окремі об'єкти, що розглядаються як єдине ціле: *інваріант*, *інтеграл*, *центр* (якщо йдеться про математичну точку); *якобіан*, *лагранжіан*, *гамільтоніан* (подібно до функціонал); *а(по)хромат*, *анастигмат*, *апланат*; *ген*, *прилад*, *апарат*, *автомобіль*; *профіль* (як *лекало*, *шаблон*); *канал* (у розумінні *труб(к)а*, *циліндр*, *резонатор*, *капіляр*, *шланг*, *ніпель*); а також *потяг* (якщо це *поїзд*), *автобус* (у розумінні *автомобіль*, *вагон*), *майданчик*, *паспорт* і т.п.

З огляду на вищесказане, потребують закінчення "~а" в родовому відмінку однини такі терміни, як *світловід* (це однорідний і цілісний стержень або трубка) і *хвилевід* (це скрізь однаковий стержень, трубка чи канал або ж чітко визначена ділянка середовища, іноді обмежена жорсткими стінками, яка є вразно окресленою одиницею простору і має власні характеристики).

Цікаво, що в деяких синонімічних рядах одні слова можуть набувати закінчення "~у" ("~ю"), а інші – "~а" ("~я"). Усе залежить від того, яку саме властивість чи особливість підкреслює вибраний синонім: *глюбол* (~а) – єдина, цілісна частинка (мезон); *глюоній* (~ю) – підкреслює те, що це складена з глюонів система. *Атом* (~а) – це найменша частина хімічного елементу, здатна існувати самостійно, яка є носієм його властивостей; а хімічний елемент (~у) – речовина з певними властивостями.

Терміни, які позначають об'єкти аналогічних класів, також можуть уживатися з різними закінченнями – залежно від властивостей речовини, які виходять на передній план. Пишемо: *металу*, *пластику*, *піску*, *вугле-*

цю, *кремнію* – але *діелектрика*, *магнетика*, *донора*, *каталізатора*. У другому випадку йдеться теж про речовину, але тут виділяється їх активна функція. Це активні агенти, діячі. Так само пишемо адсорбента (активний діяч), але адсорбату (пасивна речовина).

Нарешті, одне й те ж слово може набувати різних закінчень, якщо вживається в різних значеннях: *частота коливань електричного контура* – *напрямок обходу контуру інтегрування, сходження струменів із контуру крила; вирізати макет за допомогою профіля* – *обтікання профілю крила; висота звука, форманти звука* (якогось певного типу коливань) – *приймачі звуку, випромінювання звуку* (тобто звукових хвиль), *підійти до апарата* – *працівники державного апарату*.

2. Вживання паронімів та псевдосинонімів

У розвинених терміносистемах неодмінно виникають "парні" терміни, схожі за написанням чи звучанням (пароніми) або за значенням ("псевдосиноніми"), вживання яких являє певні складнощі навіть для фахівців. Заовика в тому, що в російській мові для більшості з нижченаведених понять існує лише один термін, тому добре знання російської тут навряд чи допоможе. Отже, треба розвивати відчуття рідної мови і звертатися до української семантики, проводячи всебічний порівняльний аналіз кожного терміна (тобто застосовувати аналітичний метод науки термінології).

Ось ряд характерних прикладів.

Кращий – найкращий. У російській мові слово *наилучший* рідковживане, тому в обох випадках фігурує *лучший* – і це заплутує тих, хто не володіє українською в достатній мірі. Отже, **кращий** (за когось) – це відносний ступінь порівняння, і це зовсім не означає, що кращий від усіх. **Найкращий** (серед усіх), тобто номер один – це абсолютний ступінь порівняння: *Карлсон – найкращий у класі*. Подібні відмінності у значенні мають пари **вищий – найвищий**, **менший – найменший**, **більший – найбільший** тощо.

Означення – визначення. **Означення** – це дефініція, окреслення якостей, характеристик чи меж чогось-небудь. **Визначення** – це детермінування, вимірювання, фіксування, дослідження, з'ясування, усвідомлення особливостей, величини чи властивостей чогось-небудь за допомогою приладів чи логічних міркувань. Саме так розділяються ці терміни у фізико-математичних науках, і саме так трактується цей термін у відповідних навчальних курсах вищої та середньої школи. І з таким підходом перегукується філологічний термін "означення" – тобто слово, словосполучення чи навіть речення, що надає певні ознаки якомусь предмету чи явищу. За формою та змістом філологічне означення, виражене реченням, і математичне означення є тотожними. Отже, означуємо поняття, а визначаємо відстань, площу чи вагу. Термін "визначення" доречний, коли йдеться про здобування нових знань у процесі наукового пошуку, а "означення" – коли йдеться про пояснення, подання вже відомих знань. Масі можна дати **означення** (дефініцію) – тобто пояснити, що це таке, – а можна її **визначити** – тобто виміряти. Інтеграл – **(не)означений** (його межі мають делімітаційні знаки або їх не мають, тобто позначені або ні), функція – **(не)визначена**. А коли мова йде про представлення усталених понять у державних стандартах, то доречною є форма "терміни та означення" – а не "терміни та визначення".

Зв'язаний – пов'язаний. Зв'язаний – це закріплений (про електрони, заряди). **Електрони зв'язані між собою** в пари. **Пов'язаний** – залежний, зумовлений. **Термодинамічна ймовірність стану пов'язана** з його ентропією.

Здатність – спроможність. Здатність (на що; якісна характеристика) – від слова "давати". **Спроможність** (наскільки; кількісна характеристика) – від слова "могти". Оптичний прилад має роздільну **спроможність** (або про-

сто **роздільність**): вона показує, наскільки він **може** розділити сусідні точки зображення. Випромінювальна **спроможність** тіла виявляє, скільки це тіло **може** випромінювати. **Здатність** притягувати заряди, бути **здатним** на що-небудь – означає **давати** можливість здійснити щось.

Сталий – постійний. **Сталий** (англ. *constant, stable*) – такий, що не змінюється в часі чи просторі. **Постійний** (англ. *continuous, permanent, constant*) – присутній час від часу (регулярно чи періодично) або наявний весь час. Струм (напруга) – **сталий**, а не постійний. Магніт – **постійний**. У **відкритих системах** можливі **стаціонарні стани** зі **сталю** (тобто незмінною) ентропією при **постійному** (тобто безперервному, повсякчасному) виробленні ентропії.

Густина – густота. **Густина** (англ. *specific weight, density, gravity*) – це питома вага субстанції, що розглядається як єдине і неподільне ціле: **густина повітря**, **густина ядерної матерії**, **густина заряду**, **густина електрона**. **Густота** (англ. *density, concentration*) характеризує відносний вміст (концентрація) окремих об'єктів чи частинок у середовищі: **густина населення**, **густина зарядів**. Охолодження пучка дозволяє значно **підвищити густоту частинок** у фазовому просторі.

Густина – щільність. **Густина** – поняття **неперервне**, а **щільність** (англ. *tightness, compactness*) – дискретне, перервне. **Спектральна густина теплового випромінювання**, **густина ймовірності**. **Щільність** прилягання, **щільність** упакування, **щільність** силових ліній, **щільність** станів.

Течія – плин. **Течія** (англ. *flow, current, stream, flux, fluxion*) – це відносно швидкий напрямлений рух певної частини рідини чи газу. **Плин** (англ. *yielding, fluid property, flow*) – розтікання в різні боки або рух усієї речовини в цілому. **Быстрое течение реки** – швидка **течія** річки. **Плин часу**, **плинність** кадрів. Сверхтекучий (англ. *superfluid*) – **надплинний**.

Металевий – металічний. **Металевий** – зроблений із металу, **металічний** – має властивості чи ознаки металу. **Металева** пластина, але **металічний** блиск.

Потенціальний – потенційний. **Потенціальний** – такий, що має потенціал. **Потенційний** – можливий. **Потенціальне поле**, **потенціальна енергія**; але **потенційний слухач**.

Кінцевий – скінченний. **Кінцевий** (англ. *end*) – це такий, що міститься на (в) кінці, на краю: **кінцевий результат**, **кінцева зупинка**. **Скінченний** (англ. *finite*) – такий, розміри якого не є нескінченно великими чи малими: **скінченні числа**, **скінченні різниці**, **скінченна величина**, **скінченновимірний простір**.

Тепло – теплота. **Тепло** – це абстрактне, збірне, якісне поняття: втрати **тепла**, виділення **тепла**, надходження **тепла**. **Теплота** – прояв тепла, кількісне поняття (пор. **гострота**, **висота**, **широта**): **теплота пароутворення**, **теплота конденсації**, **механічний еквівалент теплоти**. Подібна відмінність проявляється й у парі "добро – доброта": **робити добро** – **душевна доброта**.

Щоб – аби. "Новомодний" сполучник **аби** зараз уживають часто і здебільшого не до ладу – навіть незважаючи на те, що про це протиставлення вже неодноразово писали раніше і ми (зокрема, в [1,2]), і С. Караванський ([4]). На відміну від чеської мови, де він має нейтральне значення, в українській цей сполучник надає вислову виразного зневажливого відтінку (російський відповідник – *лишь бы*): **стук-грюк – аби з рук, хай гірше, аби інше**. І також: **зробити абияк, абияк, абиде** тощо. "Він має **неабиякий** талант" – тут, заперечуючи зневажливе значення, ми підкреслюємо пошану до людини. Тому в нейтральному, діловому, науковому мовленні слід уживати сполучник **щоб**.

Безплатний – безкоштовний. Під впливом автоматичних перекладачів сумнівної якості останнє слово за-

раз набуло шаленої популярності. Втім, значно придатнішим є перший термін. Порівняймо: **платні послуги** – **безплатні послуги**. **Коштовне каміння** – (тобто цінне, вартісне) – **безкоштовне морозиво** (тобто нецінне і невартісне?). **Безкоштовним** може бути лише те, що не має коштовності (тобто собівартості): сміття, відходи, явища природи. А те, за що ми не платимо – **безплатне** (але не безкоштовне). Наприклад, проїзд у міському транспорті може бути **безплатним** (коли для пасажира його ціна зводиться до нуля), але завжди **коштує** державі певних витрат.

Жовтогарячий – помаранчевий. Друге слово походить від французького *potte orange* і буквально означає "яблукооранжевий". Отже, вживання цього слова на позначення кольору замість "оранжевий" фактично нічого не додає – окрім хіба що яблука. А от коли йдеться про щось апельсинове – цей термін якраз доречний. Отже, на нашу думку, якщо треба підібрати поетичне і гарне слово для означення оранжевого кольору, то найпридатнішим є термін **жовтогарячий** – тим більше, що він має українське коріння. А тепер згадаймо події зими 2004–2005 рр. Із чись легкої руки революція на Майдані була названа **помаранчевою** – хоча це слово більше пов'язане з чимось фруктовим. От і почав дехто говорити про "наколоти апельсини". Значно вдаліше, образніше і романтичніше було б сказати "**жовтогаряча революція**".

Ніякий – жодний. Сферу вживання останнього слова воно ж саме й підказує – це **однина**: **жодного разу**, **жодна людина** тощо. І розважливо було б уникати цього слова, якщо йдеться про множину. Російську фразу *от него одни проблемы* слід перекладати як *від нього самі проблеми* – а не "одні проблеми" (до речі, вираз *я остался один дома* перекладаємо також без допомоги слова "один": *я лишился сам удома*). А **жодних проблем** – це так само грамотно, як і **одних проблем**. Треба брати до уваги зміст виразу, а не відштовхуватися від російського слова – і не буде ніяких проблем.

Притягання – тяжіння – важіння. **Притягання** (англ. *attraction*; рос. *притяжение*) – явище взаємодії тіл через поля, які вони створюють: сили **притягання** між молекулами (нуклонами, частинками). Антонім – **відштовхування**. **Тяжіння** (англ. *gravitation*; рос. *тяготение*) – це суто гравітаційна взаємодія: **поле тяжіння Землі** (= гравітаційне поле Землі). Сила **тяжіння** – це сила, з якою гравітаційні маси притягаються між собою. **Важіння** (англ. *gravity*; рос. *тяжесть*) – це результат сукупного впливу на тіло всіх взаємодій у полі тяжіння. **Силою важіння** тіла називається сила, яка прикладена до тіла і дорівнює геометричній сумі сили **тяжіння** тіла до Землі та відцентрової сили **інерції**, зумовленої добовим обертанням Землі. Тобто сила важіння – це сила, з якою тіло, що перебуває в гравітаційному полі, діє на опору чи підвіс. Ця сила завжди менша від сили тяжіння (на екваторі Землі різниця складає 0,35%). Зауважимо, що в літературі часто замість терміна **важіння** помилково вживається **тяжіння** – що спотворює зміст цього поняття.

Зубастий – зубатий, рукастий – рукатий, головастиий – головатий тощо. Перший термін у цих парах означає якісну ознаку, пов'язану з наявністю відповідного органа, а другий – кількісну. Так, **зубастий** – це гостроязикий, **зубатий** – із великими зубами. **Рукастий** – умільний, **рукатий** – із великими руками. Тому слід уживати такі словосполучення: **лапатий сніг**, **золчастий кристал**, **лінійчастий спектр**, **сітчастий катод**, **сітчаста структура**, **комірчастий радіатор**, **комірчаста структура**, **переривчастий струм**, **східчаста дислокація**, **ступінчаста лінза**.

Відхил – відхилення – відхилення – відхилювання. Усім чотирьом термінам відповідає один-єдиний

російський – *отклонение*. Таким чином, тут засоби української мови дають можливість розрізнати значно тонші відтінки, ніж у російській, англійській та інших мовах. Скажімо, форма *відхил*, за аналогією до подібних безафіксних лексем, характеризує явище – тобто сукупність, узагальнення, наслідок чи передбачення різноманітних дій; *відхилення* – разову дію; *відхилення* – тривалу дію; *відхилювання* – повторювану дію. При цьому разова дія (описується іменником) поєднується з доконаним видом (описується дієсловом), а тривала і повторювана – з недоконаним: так якісна ознака (іменник) поєднується з кількісною (дієслово). Така чітка класифікація термінів, яка розрізняє явище і дії різної тривалості та повторюваності, сприяє їх більш адекватному вживанню та уточненню відповідного значення.

3. Деякі особливості перекладу з російської

Іноді російські звороти, де абстрактні іменники вжито у множині, доцільно перекладати одноиною: *высокие значения температур* – *високі значення температур*; *в парах спирта* – *у парі спирту*. Але коли йдеться про конкретне значення (як правило, тут уживаються або маються на увазі слова "тип", "вид", "значення" тощо), то множина перекладається множиною. *Сильные и слабые взаимодействия* – *сильні та слабкі взаємодії* (тобто типи взаємодії). *Высокие давления* – *високі тиски* (тобто високі значення тиску). *Магнитный момент, який виникає під впливом внутрішніх електростатичних взаємодій між електронами*: тут ужита множина, тому що йдеться про численні *акти* взаємодії.

Треба обережно ставитися й до перекладу російського слова "качать". Не забуваймо, що *качати* – це *котити*, а викачатися можна в багнюці. У російській мові це слово вживається в кількох значеннях, і до кожного з них українська має точний відповідник. Якщо йдеться про маятниковподібний рух із нижнім закріпленням ("шатание") – то це *хитання*, з верхнім – *гойдання*. Якщо йдеться не про маятниковий рух, а подачу енергії чи частинок ("нагнетание") – то це *нагніт*, *подача*. *Волна качалки* – хвиля *нагніту*, хвиля *подачі*. Якщо ж йдеть-

ся про файл (фільм, музику тощо), то російському жаргонному термінослову "скачать" (англ. *download*) відповідають українські *звантажити*, *списати*; *скопійювати*, *здублювати*; *скинути* (рос. *сбросить*).

Звісно, без належного відчуття мови дуже складно вибрати таку форму, щоб вона узгоджувалася з тими канонами, що існують у мові століттями, і органічно відтворювала притаманні цій мові закономірності. Але треба намагатися розвинути таке відчуття – а також наукове мислення, що базується на використанні методів науки термінології. Якщо ми справді прагнемо бути грамотними – а не лише здаватися такими. Якщо ми дійсно шануємо рідну мову.

Ці характерні приклади охоплюють показові й найпоширеніші помилки, що трапляються в сучасному науковому (та й повсякденному) мовленні. Послідовне та поєднане застосування статистичного й аналітичного методів дає змогу виразно окреслити мовні тенденції, закономірності та правила, які регулюють уживання розглянутих слів і зворотів, і сформувати відповідні правописні рекомендації. І за цим зразком можна вишукувати шляхи до правильного вживання багатьох інших мовних реалій.

Статтю підготовано в межах держбюджетної науково-дослідної роботи №06БП044-02 за темою "Розвиток української термінології і термінографії".

1. Вакуленко М. Про "складні" проблеми українського правопису (українська латиниця, запозичені слова та ін.). – К., 1997; 2. Вакуленко М. Про тонкощі перекладу з російської та вживання деяких термінологічних пар. – Вісник Книжкової палати. – №8. – 2005; 3. Вакуленко М. Російсько-український словник фізичної термінології / За ред. проф. О.В. Вакуленка. – К., 1996; 4. Караванський С. Мовні віруси. – Літературна Україна. – 2006 р. – 27 квітня; 5. Орфографічний словник української мови: Бл. 120000 слів / Уклад.: С.І. Головащук, М.М. Пещак, В.М. Русанівський, О.О. Тараненко. – К., 1994; 6. Русско-украинский словарь // Голова ред. коллегіи акад. АН УРСР І.К. Білодід. Тт. I-III. – К., 1968; 7. Словник української мови / Голов. ред. В.Т. Бусел, редактори-лексикографи: В.Т. Бусел, М.Д. Василюк-Дерибас, О.В. Дмитрієв, Г.В. Латник, Г.В. Степенко. – К., 2005; 8. Український правопис / АН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Ін-т української мови. 4-те вид., випр. й доп. – К., 1993.

Надійшла до редколегії 15.10.07

О. Гапченко, канд. філол. наук

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ФРАГМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Розглядається роль фразеологічних одиниць у національній мовній картині світу. Вивчаються особливості прояву національних стереотипів мовців у семантиці фразеологізму.

The article is devoted to the analysis of idioms in the national language picture of the world. National stereotypes of speakers in the semantics of phraseological unit are studied.

Фразеологічні одиниці відображають у своїй семантиці історію і культуру народу, передають із покоління в покоління національно-культурні еталони й стереотипи. Ф. Буслаєв називав фразеологізми "своєрідними мікросвітами", що містять у собі "і моральний закон, і здоровий глузд, виражені у короткому вислові, які заповідали предки нащадкам" [1, с. 37]. Останнім часом саме цей аспект фразеології привертає увагу все більшої кількості лінгвістів (праці М. Алефіренка, А. Вежбицької, Д. Гудкова, Д. Добровольського, В. Жайворонка, М. Ковшової, В. Костомарова, В. Маслової, В. Мокієнка, О. Селіванової, В. Телія, В. Ужченка та ін.). Психоконгнітивний і етнокультурний аспекти української фразеології, на нашу думку, на сьогодні є найбільш актуальними. Завдання дослідження полягає у вивченні ролі фразеологізмів у створенні української національної мовної картини світу.

Фразеологізми будуються на метафорі й належать до сфери аналогічного мислення, до сфери творчої свідомості. Вони виникають не стільки для того, щоб описувати світ, скільки для того, щоб його інтерпрету-

вати, оцінювати й виражати до нього суб'єктивне ставлення [3]. Саме це відрізняє фразеологізми від інших номінативних одиниць. У більшості фразеологізмів фіксуються прояви національної культури. За словами В. Телія, фразеологія – це "дзеркало, в якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість" [6, с. 9].

Інтерпретаційний підхід у дослідженні фразеологічного складу мови дозволив визначити типи конгнітивних процедур, які здійснюються в номінативній діяльності (при формуванні фразеологізмів) і відтворюються в мовленнєво-розумовій діяльності носіїв мови. Фразеологічні одиниці сприймаються крізь призму базового культурного знання людини, оснований на архетипових формах усвідомлення й моделювання світу. Сюди входять найдавніші міфологічні й міфопоетичні уявлення, соціокультурні прескрипції й установки культури (ритуал, етикет та ін.). Другим рівнем культурної інтерпретації фразеологізму є сприйняття образу фразеологічної одиниці, тобто його співвіднесення з кодами куль-